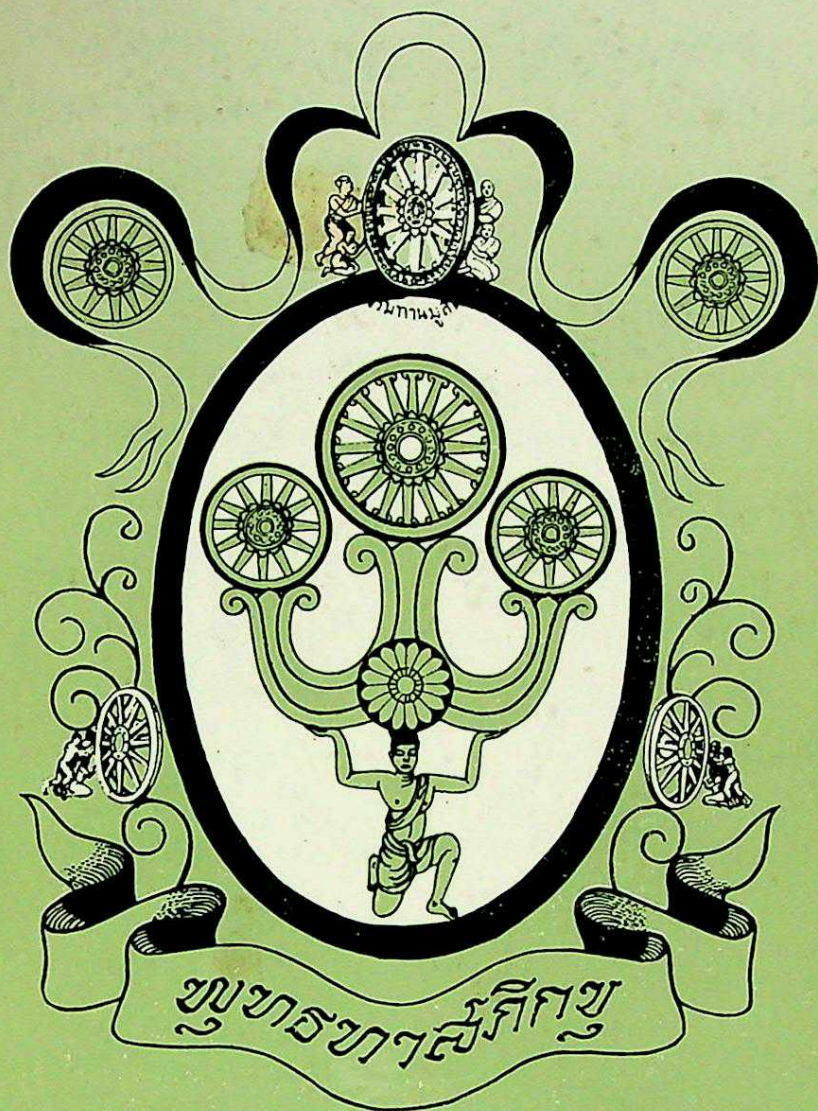

สรุปผลของการใช้ธรรมศาสตร์

[ชุดหมอนล้อ อันดับ ๙๐]

อุทิศนา

จักรธรรมะมาลัย	จะหมุนทั่วทั้งธาตุตรี
แผ่ธรรมะรังสี	ตามพระพุทธรูปประสงค์ ฯ
มันหมายจะเสริมศาสน์	สถาปนโลกให้อยู่ยง
ปลอดภัยพินาศ, คง	เป็นโลกสุขสถาพร ฯ
หากแล้งพระธรรมญาณ	อันธพาลกลีบร
จะครองโลกเป็นอากร	ให้เลวลู่ลู่เดรัจฉาน ฯ
จะทุกข์ทนทั้งคืนวัน	พิฆาตกันบมีประมาณ
ด้วยเหตุอหังการ	เข้าครองโลกวิโยคธรรม ฯ
บรรษัทพระพุทธรองค์	จึงประสงค์ประกอบกรรม
ตามแนวพระธรรมนำ	ให้โลกผ่องผ่องพันภัย ฯ
เผยแผ่พระธรรมทาน	ให้ไพศาลพิชิตชัย
แปดหมื่นสี่พันนัย	อุทิศทั่วทั้งธาตุตรี ฯ

พ.ท.

๒๕๒๓

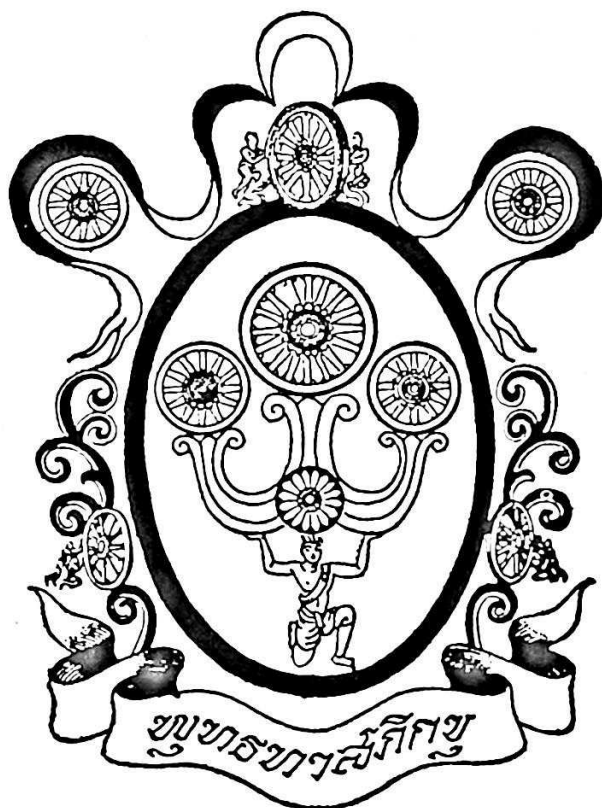

พิมพ์ที่ : **มิตรนราการพิมพ์**

259/142 ขอยทิพย์เวศม์ 2 สุขุมวิท 71 พระโขนงเหนือ วัฒนา กรุงเทพฯ 10110
โทร. 392-0146 แฟกซ์: 381-0238

สรุปผลของการใช้ธรรมศาสตร์

[ชุดหมุนล้อ อันดับ ๙๐]

๑๗ ตุลาคม ๒๕๔๓

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ๕,๐๐๐ เล่ม

๑. ถ้าเราสลัด ความสูงที่เราพึงพอใจอยู่
ในขณะนี้ออกไปเสียได้, เรา จะพบ
๗ ความสูง ที่แท้จริงกว่านั้น เราอยู่
แล้ว ก่อนหน้านั้น; นั่นคือความสูง
ที่เว้นธรรมดา และสูงกว่าความสูง
ใหม่ ของเรา. ก่อนแต่ที่เราจะมานั่ง
พอใจ ความสูงอันใหม่.

คำปรารภ

การวัดค่าของน้ำในดิน คือ การวัดค่าของน้ำในดินที่มีอยู่ในดิน
เพื่อที่จะได้รู้ว่ามีน้ำในดินมากน้อยเพียงใด และน้ำในดินมีลักษณะ
อย่างไรบ้าง เช่น น้ำในดินมีสี กลิ่น รสชาติ และค่าความเป็นกรด-
ด่าง เป็นต้น การวัดค่าของน้ำในดินทำได้หลายวิธีด้วยกัน เช่น การวัดค่า
ของน้ำในดินโดยใช้เครื่องวัดค่าของน้ำในดิน หรือการวัดค่าของน้ำในดิน
โดยใช้วิธีอื่น ๆ เช่น การวัดค่าของน้ำในดินโดยใช้วิธีสกัดน้ำออกจากดิน
แล้ววัดค่าของน้ำในดินที่ได้สกัดออกมา เป็นต้น

[illegible]

บ้านเขาขอมมุนขยี่ที่ถูกปล้นที่วัด คือ ครุฑหัก
คน มีคนมาจับเป็นเป็นทาสใจ และมีความกลัวใน
ชีวิตที่ เป็นไปเช่น แก่คนและตัวอื่น อยู่ตากแดด
น้ำ และฝนตลอดเวลา. บัดนั้นฉัน ขึ้นอยู่กับ ครุ-
ฑหัก ชีวิตที่ เป็นไปเช่น แก่คนและตัวอื่น มีคนมาจับ
มุนขยี่ อยู่ถูกปล้น และ ขมขยี่.

๕๐ ธนพวง ๑๗๑ ค=ต้องเป็นฝ่าย รัก-ซึ้งรัก-กตัญญู-
กตเวที ต่อบิดามารดา ถึงขนาดที่ว่าแม้จะรัก ก็ขอเสียสละ=
4 ข้อดี; ค=ต้องเคารพ เชื่อฟัง ทุรยาชอาชวรัคณแก่คนแก่

สรุปผลของการใช้ธรรมศาสตร์

นักศึกษา ผู้ถือโอกาสพบเพื่อการศึกษาธรรมเป็นพิเศษทั้งหลาย,
ในการบรรยาย เรื่อง ธรรมศาสตร์สำหรับโลกปัจจุบัน
เป็นครั้งที่ ๑๓ นี้ ผมจะกล่าวโดยหัวข้อย่อว่า สรุปผลของการ
ใช้ธรรมศาสตร์.

ขอให้ทบทวน ไปถึงการบรรยายในครั้งที่แล้วมา ว่าได้มี
ลำดับมาอย่างไร. เราได้พูดถึงการใช้ธรรมศาสตร์เพื่อการปิด
อบาย, และการใช้ธรรมศาสตร์เพื่อเปิดสวรรค์, แล้วก็
เพื่อฆ่ากิเลสमार, แล้วก็เพื่อการทำลายช่องของกิเลสमार.
นี่ก็ล้วนแต่แสดงให้เห็นคร่าวๆ มาแล้วว่า มันมีผลอย่างไร คือ

คำบรรยายพิเศษแก่นักศึกษาที่อุปสมบทภาคฤดูร้อน ประจำวันที่ ๖ มิถุนายน ๒๕๑๗

ปิดสิ่งที่เป็นอันตรายเป็นภัยเสีย แล้วเปิดส่วนที่เป็นประโยชน์
 เกื้อกูล นี่เป็นการฆ่ากิเลสที่สูงยิ่งขึ้นไป เพื่อผลอันยิ่งขึ้นไป; แต่
 แล้วมันก็ต้องมีการทำลายรากเหง้าให้สิ้นเชิงด้วย มันจึงจะ
 เรียกว่า สิ้นกิเลสโดยสมบูรณ์.

เราได้พูดกันมาแล้วในลักษณะอย่างนี้; ซึ่งอาจจะสรุป
 ได้ว่า ผลของการใช้ธรรมสาดรานั้น คือการตัดปัญหาได้ใน
 ทุกแง่ทุกมุม. แต่การกล่าวอย่างนี้ มันยังกว้างเกินไป ก็ควรจะ
 ได้พิจารณากันให้ละเอียด หรือชัดเจนยิ่งขึ้นไปกว่านั้น เราจึงตั้ง
 ต้นพิจารณากันใหม่ ไปตั้งแต่สิ่งที่เราเรียกกันว่าปัญหา.

สิ่งที่เรียกว่าปัญหา

สิ่งที่เรียกว่าปัญหา ในกรณีอย่างนี้นั้น ไม่ใช่เป็นเพียง
 คำถาม แต่มันหมายถึงความยุ่งยากลำบาก หรือความเป็นทุกข์
 ทรมาณ ที่ทนอยู่ไม่ได้. จะเรียกว่าเป็นคำถามก็ได้เหมือนกัน
 คือมันถามว่าจะทำอย่างไร, หรือจะแก้ไขมันอย่างไร?

คนเราก็มีปัญหาย่อยด้วยกันทั้งนั้น หลายชั้นหลายระดับ,
 แล้วก็มีทั้งที่มันมองเห็นชัดๆ อยู่ว่าเป็นปัญหา มันก็พอจะแก้ไขได้

ไม่ยาก. แต่ที่นี้มันยังมีปัญหาบางประเภท ที่มันไม่แสดงความ
เป็นปัญหา ให้เห็นได้ง่ายๆ เราก็ไม่รู้ว่ามันเป็นปัญหา ก็ได้แต่
สงสัย ลังเล หรือหุดหิดอยู่. นี่มันเป็นเรื่องของกิเลส หรือ
เป็นเรื่องทางจิตใจ มันเป็นปัญหา โดยที่ไม่แสดงให้เห็นว่าเป็น
ปัญหา, หรือมันมีการผูกพัน ชนิดที่มันไม่แสดงการผูก ก็เป็น
ปัญหาที่ละเอียดลึกซึ้ง จนต้องเรียกว่า มันเป็นปัญหาสูงสุดทาง
จิตวิญญาณ; นี่ปัญหามันก็มีกันอยู่หลายชั้นอย่างนี้.

ที่นี้ที่จะต้องสังเกตกันต่อไป ก็คือว่าปัญหานั้นๆ มันมา
อยู่ในลักษณะที่รบกวนผู้ใด? ถ้าถามขึ้นอย่างนี้ ผมอยากจะจัด
ให้มันเป็น ๓ พวกด้วยกัน: คือปัญหาส่วนบุคคล อย่างหนึ่ง,
แล้วปัญหาส่วนสังคม นี่อีกอย่างหนึ่ง, แล้วปัญหาส่วนของ
“พระเจ้า” พระเจ้าต้องใส่อัญญประกาศ.

ปัญหาส่วนบุคคล

ปัญหาส่วนบุคคลนี้ เราก็ได้พูดกันมาบ้างแล้ว ก็แบ่งออก
เป็น ๒ ชั้นก็พอ ปัญหาทางกาย หรือทางจิตที่มันเนื่องกันอยู่
กับกาย นี่ชั้นหนึ่ง, แล้วปัญหาในทางวิญญาณ ตามที่เรา
บัญญัติขึ้นมาใช้เฉพาะกรณีนี้ เพราะไม่ทราบว่าจะเรียกว่าอะไรดี.

ทางกายก็ระบบ physical ทางจิตก็ระบบ mental, ส่วนทางวิญญาณนั้นเป็นระบบ spiritual ซึ่งไม่อยู่ในวิสัยที่คนจะเกี่ยวข้อง โดยรู้จักมันชัดเจน.

ทางกาย ก็นับแต่ การที่จะต้องมีย่างกายที่สะดวกสบาย ก็ต้องมีปัจจัยที่หล่อเลี้ยงร่างกาย เช่น อาชีพหรือทรัพย์สมบัติ อย่างนี้ มันก็เป็นปัญหา, ตลอดถึงมีร่างกายที่เหมาะสม หรือมีความเป็นอยู่ที่เหมาะสม สำหรับจะให้ได้รับ สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ. คนโดยมากเอาแต่ให้ได้กิน ได้เล่น ได้สนุกสนาน ก็เรียกว่าพอแล้ว เพราะเขาถือว่า นั่นมันเป็นสิ่งสูงสุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ. อย่างนี้ต้องเรียกว่า มันยังเป็นอันธพาลในทางวิญญาณ คือทางระบบ spiritual นี้จะจัดคนอย่างนี้เป็นอันธพาล; แต่ชาวโลกเขาไม่ถือกันอย่างนั้น ใครมีกิน มีใช้ มีเงิน มีอำนาจ วาสนา แล้วก็เรียกว่า ได้ที่ดีที่สุด ที่เป็นมนุษย์ควรจะได้แล้ว.

ที่นี้ทางจิตที่เนื่องกันกับกายนี้ก็หมายความว่า ไม่เกี่ยวกับสติปัญญาอะไรนัก เพียงแต่มีจิตประกอบ, ไม่เป็นโรคจิต ไม่เป็นโรคประสาทอะไรทำนองนี้; นี่ก็ฝากไว้กับปัญหาทางกาย เพราะมันเนื่องกันอยู่กับกายโดยตรง. เราก็มีจิตที่ประกอบอยู่

ด้วยอนามัยที่ดี ตามปกติธรรมดาสามัญที่มันจะต้องมี อย่างนี้เรียกว่า หมดปัญหาในทางกาย หรือจิตที่มันเนื่องกับกาย. เรามีหลักธรรมะที่ได้กล่าวมาแล้ว สามารถที่จะตัดปัญหาเหล่านี้ได้ตลอดถึงจะได้รับการแก้ไขจากการบำบัตที่ไม่เกี่ยวกับธรรมะ.

ที่นี้ส่วนปัญหาทางวิญญูณนั้น มันเป็นเรื่องของความโง่ ความฉลาด ในทฤษฎีความคิดความเห็น สติปัญญูณในอันดับสูง ถ้ามีไม่พอหรือมีไม่ถูกต้อง ก็เรียกว่ามันมีปัญหาในทางวิญญูณ หรือด้านวิญญูณ หรือระดับวิญญูณ. เช่นคนยังโง่ในข้อที่ว่า *เกิดมาทำไม* ก็ไม่รู้ แม้จะมีทรัพย์สมบัติ มีอำนาจวาสนา, มีอนามัยดีทั้งทางกายและทางจิต เราก็เรียกคนชนิดนี้ว่ายังเป็นโรคทางวิญญูณ, มีปัญหาทางวิญญูณ, ไม่รู้แม้แต่ว่า เกิดมาทำไม. นี่กำลังเป็นปัญหาในหมู่มนุษย์ ในสมัยวัตถุนิยม เขารู้แต่เพียงว่า เกิดมาเพื่อได้วัตถุโดยสมบูรณ์เท่านั้น; แล้วมันไม่ถูกตามที่ธรรมชาติต้องการ มันก็เลยมีปัญหาเกิดขึ้น เป็นความทุกข์ แล้วก็มี ความทุกข์ที่ลุกลามไปถึงผู้อื่นด้วย.

ถ้าว่ามีธรรมะกันในลักษณะที่ได้กล่าวมาแล้ว ในการบรรยายครั้งก่อนๆ ปัญหาในทางระดับวิญญูณนี้ก็หายไป คือมี

วิชาสำหรับจะทำลายสิ่งที่เรียกว่าวิชา เกินกว่าที่จะรู้ว่า เกิดมาทำไมเสียอีก คือมันรู้ไปถึงว่า ทำอย่างไร, แล้วก็ทำได้สำเร็จตามนั้นด้วย เป็นผู้หมดปัญหาในทางวิญญาณ.

ปัญหาทางร่างกายก็บำบัดได้ ปัญหาทางจิตที่เกี่ยวกับร่างกายก็บำบัดไปได้, ปัญหาทางวิญญาณ สติปัญญา ทิฐิความเห็น ก็หมดไป อย่างนี้เรียกว่าปัญหาส่วนบุคคลคนนั้น มันสมบูรณ์ด้วยการแก้ ก็เป็นอันว่าหมดปัญหาในส่วนบุคคล. เขาจะไม่ทำตัวเองให้เดือดร้อน จะไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน, ตัวเองก็ไม่เดือดร้อนทั้งในเรื่องวัตถุ, ไม่เดือดร้อนในเรื่องทางจิต, ไม่เดือดร้อนในเรื่องทางวิญญาณ อย่างที่กล่าวแล้ว; นี่เพราะว่าเขารู้จักใช้ธรรมศาสตร์ ซึ่งเราสรุปรวมความไว้ที่คำว่า สัมมาทิฐิ.

ปัญหาส่วนสังคม

ทีนี้ดูต่อไป ถึงปัญหาส่วนสังคม, นี่มันก็ต้องหยิบขึ้นมาพิจารณา เพราะว่าเราอยู่คนเดียวในโลกไม่ได้ แม้เราจะพยายามอยู่คนเดียว มันก็อยู่ไม่ได้, และเมื่ออยู่ตามปกติแล้ว ปัญหาของสังคมมันก็เนื่องมาถึง ทั้งที่เราไม่ได้เป็นตัวการก่อปัญหาอันนี้ขึ้น.

นี่เดี๋ยวนี้การสังคมนั้นขยายออกไปกว้างขวาง คือแม้อยู่ใกล้ก็เหมือนกับอยู่ไกล ฉะนั้นการเนื่องถึงกันมันก็มากขึ้น เลยปัญหามันก็มากขึ้น ตามยุคตามสมัยที่ว่ามันมีการติดต่อกันด้วยคมนาคมที่เรียกกันว่าดียิ่งขึ้นทุกที ยิ่งดีเท่าไรก็ยิ่งยุ่งยากลำบาก หรือมีปัญหามากขึ้นเท่านั้น; นี่ความเจริญทางวัตถุนั้นเป็นอย่างนี้. นี่ปัญหาทางสังคมนี้ มันก็ทำคนเดียวไม่ได้ มันก็มีปัญหาที่จะทำความเข้าใจกันได้อย่างไร หรือที่เรียกกันว่า *สามัคคี* กันได้อย่างไรนั่นเอง.

พอมาถึงเรื่องสังคม มันก็ขึ้นอยู่กับบุคคล ซึ่งเป็นหน่วยของสังคม ถ้ามันเป็นสังคมของบุคคลที่มันดีแล้ว มันก็ไม่มีปัญหาอะไร อย่างสังคมพระอริยเจ้านี้ จะมีปัญหาอะไร เพราะแม้แต่ความตายมันก็ไม่เป็นปัญหาแก่พระอริยเจ้า. สังคมที่อยู่ระคนกันอย่างนี้ แม้จะไม่ยอมรับผิดชอบร่วมกัน มันก็มีผลให้ถึงกัน เหมือนกับต้องรับผิดชอบร่วมกัน มนุษย์ที่ฉลาดจึงมองดูกันในแง่ของสังคม เพื่อจะแก้ปัญหานั้นๆ.

ถ้าเมื่อพูดถึงปัญหาของสังคม ก็นึกดูหัวข้อที่ได้กล่าวมาแล้ววันก่อนว่า ธรรม ธรรมะนั้นมีอยู่ ๒ ประเภท คือประเภทที่

จะต้องละเล็ยนี้อย่างหนึ่ง, แล้วประเภทที่จะต้องทำให้มันมีขึ้นมา นี้อีกอย่างหนึ่ง. แล้วเมื่อดูกันถึงหน้าที่ของสังคมเดี๋ยวนี้อแล้ว มันก็มีอยู่ ๒ ชนิดอย่างนี้เอง ที่เรียกว่า *ปหัตพุพ* นี้ ต้องช่วยกันละเล็ย อย่าให้มันมีในสังคม, เมื่อ*ภาเวตพุพ* คือส่วนที่จะต้องทำให้มันมีขึ้นมา ให้มันเจริญขึ้นมาในสังคม.

ถ้าเกิดความคิดเห็นไม่ตรงกัน มันก็ถึงตัน คนหนึ่งว่าควรละ อีกคนหนึ่งว่าไม่ควรละ. ยกตัวอย่างเช่นว่าการมีลอตเตอรี่ หรือมียาสูบ หรือมีสุรา อยู่ในประเทศอย่างนี้ มันเป็นเรื่องที่ควรละเล็ย หรือควรจะให้มันเจริญขึ้น? มันก็เถียงกันอยู่ อย่างที่คนทุกคนก็เห็นอยู่แล้ว พวกที่ว่าไม่ควรจะเลิกลอตเตอรี่เล็ย ก็มี, พวกที่ว่าควรจะเลิกเล็ย มันก็มาก. นี่เพราะมันไม่มีธรรมศาสตร์ คือ สัมมาทิฎฐิที่จะเข้ามาช่วยตัด; แต่เมื่อเรามีธรรมศาสตร์ อย่างที่เราพิจารณากันแล้ว ปัญหาอย่างนี้มันก็ไม่มี, มันจึงมีแต่ความเห็นที่ตรงกัน มันก็ช่วยกันได้โดยง่าย. นี่เลิกเล็ยสิ่งที่ควรเลิกแล้วก็สร้างสรรค์สิ่งที่ควรสร้างสรรค์แล้วสังคมมันก็ดีเท่านั้นเอง. นี่เราจึงมองในทางธรรมศาสตร์ สัมมาทิฎฐิ ช่วยกันสร้างขึ้นให้มีสำหรับใช้กันให้สำเร็จ แล้วแก้ปัญหาสังคมได้ อย่างนี้เอง; ไม่

ว่าจะเป็นปัญหาส่วนที่ต้องละ หรือว่าส่วนที่ต้องทำให้เกิดขึ้น ที่เรียกกันว่าพัฒนา.

เดี๋ยวนี้มันมีไม่พอ มันก็ไปพัฒนาสิ่งที่ไม่ควรจะมี สิ่งไม่ควรจะมี มันก็ละเสีย เลิกเสีย; อย่างเดี๋ยวนี้ คำว่าศีลธรรมนี้ แทบจะไม่มี ในการพูดจากันของสังคมในปัจจุบัน. แม้ที่สุดแต่เจ้าหน้าที่ทางศีลธรรม เช่นกระทรวงศึกษาธิการ เป็นต้น ก็ไม่ได้พูดถึงศีลธรรม ยิ่งขึ้นทุกที; นี่มันเกิดเห็นเป็นว่า ไม่จำเป็นหรือควรจะต้องเสีย. ส่วนสิ่งที่เป็นอบายมุข เป็นต้นต่อแห่งความระส่ำระสายนั้น กลับไปเข้าใจว่าเป็นสิ่งที่ควรนำมา หรือขยายออกไป คือวัฒนธรรมเลว ๆ ของพวกตะวันตก เข้ามาแทนที่ของศีลธรรม; ก็เรียกว่าสังคมมันกำลังไม่มีธรรมศาสตรา สำหรับจะขจัดปัญหาอย่างที่ว่านั้น มันก็เลยกลายเป็นสังคมที่เรียกกันว่า พิการ คือเป็นโรคจิตวิปลาส สร้างความระส่ำระสายมากขึ้น จนถึงกับว่า จะวินาศไปก็ได้. นี่ขอให้มองดูว่า ผลของธรรมศาสตรา นั้นเป็นอย่างไร มีค่าก็มาน้อย.

ปัญหาส่วนของ “พระเจ้า”

นี้ส่วนที่ ๓ คือปัญหาส่วนของ “พระเจ้า”, นี่กำลังพูด

ให้มันลืมหายก. มนุษย์ยังมีปัญหาส่วนที่เกี่ยวกับพระเจ้า หรือที่พระเจ้าต้องการ, ถ้าทำไม่ถูกต้องในเรื่องนี้ มนุษย์นั้นแหละจะต้องได้รับการลงโทษ สาปแช่งจากพระเจ้า ให้ทนทรมาน ไม่มีความสุขเลย.

สิ่งที่เรียกว่าพระเจ้าคืออะไร? ผมก็เคยพูดมาแล้ว ถ้าคุณยังจำได้ ในธรรมะ ๔ ความหมาย ธรรมชาติอย่างหนึ่ง, กฎของธรรมชาติอย่างหนึ่ง, หน้าที่ตามกฎหมายอย่างหนึ่ง, ผลจากหน้าที่นั้นอย่างหนึ่ง; ใน ๔ อย่างนั้นมันมีพระเจ้า คือ กฎของธรรมชาติ.

ปัญหาที่จะต้องเป็นไปตามกฎของธรรมชาตินั้น มันเหนือปัญหาของมนุษย์ยิ่งขึ้นไปอีก นี่แกล้งเรียกว่า ปัญหาส่วนที่เป็นของพระเจ้า ที่เกี่ยวกับมนุษย์, เรียกว่าพระธรรมก็ได้ พระธรรมอันสูงสุดที่เรียกร้องให้มนุษย์ปฏิบัติให้ถูกต้อง, หรือจะเรียกว่ามนุษยชาติ ก็ยังได้ มีความหมายกว้างกว่าคำว่าสังคม.

มนุษยชาตินี้ ไม่จำกัดว่า อดีต หรือ ปัจจุบัน หรืออนาคต คือมนุษยชาติตลอดกาลนิรันดร์ทีเดียว ก็มีปัญหาย่อยส่วนหนึ่ง ซึ่งจะต้องทำให้ถูกต้อง ไม่เช่นนั้นมันก็ไม่เป็นมนุษยชาติ มันก็

จะเป็นเดรัจฉานชาติ เพราะมนุษย์ทำผิด สำหรับความหมายของ คำว่ามนุษย์ยิ่งขึ้นทุกที.

มนุษย์แปลว่าใจสูง นี่พูดมาแล้วไม่รู้จักกี่ครั้งก็หน ช่วย จำกันไว้ให้ดีๆ ว่ามนุษย์ต้องแปลว่าใจสูง, หรือเหล้ากอของผู้ที่มีใจสูง. เมื่อยังโง่งยังเป็นคนป่า ก็ยังไม่เป็นมนุษย์; ต่อเมื่อมี จิตใจสูงขึ้นๆ ก็ค่อยเป็นมนุษย์มากขึ้น แล้วก็เป็มนุษย์สมบูรณ์ เมื่อจิตใจสูงถึงที่สุด.

ถ้าจะพูดกันโดยความเป็นธรรมแล้ว ก็ต้องระบุไปยังพระ อรหันต์ประเภทเดียวกันเท่านั้น ที่จะมีความเป็นมนุษย์ เต็มเปี่ยม ถึงที่สุด. แต่ถึงอย่างไรก็ดี ที่ยังไม่เป็นพระอรหันต์นี้ ก็ต้องควร จะมีจิตใจสูง ก็เรียกว่ามนุษย์; แล้วความมีอยู่ได้ตลอดกาลนิรันดระของมนุษย์นี้ มันเป็นสิ่งที่ต้องนึกถึง. นี่เรียกว่าปัญหาของ มนุษยชาติ มันเกี่ยวกับคำว่าโลกทั้งหมด, แล้วเกี่ยวกับสิ่งที่มัน จะช่วยโลก หรือศาสนาเป็นต้น หรือพระธรรมนั่นเอง; นี่สิ่งนี้มี อำนาจเด็ดขาด เราก็เรียกว่าพระเจ้า.

นี่คือปัญหาส่วนของพระเจ้า ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ มันก็ จะแก้ไปได้โดยถูกต้องสิ้นเชิงเหมือนกัน ถ้ารู้จักใช้สิ่งที่เรียกว่า

ธรรมศาสตร์. แล้วก็ไม่มีอะไรมากไปกว่าสัมมาทิฐิ อันเดียวกันนั้นอีกแหละ จะแก้ปัญหส่วนตัวบุคคล ก็สัมมาทิฐิ, จะแก้ปัญหส่วนสังคม มันก็สัมมาทิฐิ, จะแก้ปัญหส่วนของพระเจ้า หรือของธรรมชาติแท้ๆ ก็สัมมาทิฐิ. นี่จึงเตือนอีกครั้งหนึ่งว่า ให้จำคำว่า สัมมาทิฐิ ไว้ให้ดี แล้วเข้าใจสิ่งนี้ให้ถูกต้อง เต็มตามความหมาย ที่เราได้พูดกันมาแล้วอย่างละเอียด.

สำหรับปัญหาส่วนของพระเจ้านี้ มันสำคัญมาก ถึงขนาดที่ว่า ถ้ามันทำผิดแล้ว มนุษย์จะไม่ได้เหลืออยู่เลย ถึงจะเหลืออยู่ก็ไม่ใช่เป็นมนุษย์ คือมีจิตโง่ทราวม.

เดี๋ยวนี้ก็มีร่องรอยของการมีจิตโง่ทราวมลงทุกทีๆ คือสูญเสียความเป็นมนุษย์ลงไปทุกที; จะเรียกว่าเป็นมนุษย์ได้ ก็แต่เพียงในหมู่คนโง่ๆ เหล่านั้น ที่เป็นผู้ก่อความเสียหายขึ้นในหมู่มนุษย์ เขาก็ยังเรียกอันนี้ว่ามนุษย์อยู่. มีจิตทราวมด้วยเรื่องวัตถุนิยม ด้วยเรื่องเนื้อหนัง, ด้วยเห็นแก่ความเอร็ดอร่อยสนุกสนานทางอายตนะ ไม่เห็นแก่อะไร; นี่จะมีจิตทราวมอย่างนี้มากขึ้น.

เหมือนจะเป็นจังหวะหรือจักรราศีของมนุษย์ ที่จะมีจิตทราวมกันเป็นการใหญ่ในปัจจุบันนี้ ก็คือความหลงใหลในวัตถุนิยม

ความเป็นมนุษย์มันก็น้อยลง ทั้งที่คนเหล่านั้นเขาเข้าใจว่า เขามีความเป็นมนุษย์มากขึ้น. เพราะว่าตีความหมายของคำว่า ดีขึ้น หรือเลวลงนี้ ไม่เหมือนกัน เพราะมีทฤษฎีต่างกัน; ถ้ามีสัมมาทฤษฎีตรงกันแล้ว มันก็ไม่มีทางที่จะต่างกันอย่างนี้ได้. เดียวนี้คนพวกหนึ่งมีมิจฉาทฤษฎีมากขึ้น ก็เข้าใจไปอย่างหนึ่ง, อีกพวกหนึ่งยังมีสัมมาทฤษฎีจริงอยู่ตามเดิม มันก็ต้องเข้าใจไปอีกอย่างหนึ่ง; นี่ปัญหาส่วนที่เป็นของโลก แล้วก็จะแก้ไขได้ด้วยสัมมาทฤษฎี.

นี่ก็ต้องนึกถึงพระพุทธภาษิต บทที่กล่าวไว้อย่างสำคัญที่สุดบทนั้นว่า สมมาทฤษฎี สมาทานา สพพํ ทุกขํ อุปัจจคุ. ที่คุณได้ฟังแล้ว ว่าคนเราจะล่วงความทุกข์ทั้งปวงได้ เพราะสมาทานสัมมาทฤษฎี คือมีสัมมาทฤษฎีอยู่กับเนื้อกับตัว กุมอยู่ด้วยมือ อย่างกับว่าเป็นธรรมศาสตร์นี้ นี่เรียกว่าสมาทานสัมมาทฤษฎี จะแก้ปัญหิต่างๆได้.

ยังมีพระพุทธภาษิต ที่ควรจะจดจำไว้อีกบทหนึ่งว่า โยเธถ มารํ ปญญาเวเรน จํยาโกไม่ต้องจำก็ได้ ภาษาบาลี, โยเธถ มารัง ปญญาเวเรนนะ ท่านทั้งหลายจงรบมารด้วยอาวุธคือปัญญา, ว่าท่านทั้งหลายจงรบมาร หมายถึงให้ชนะ ด้วยอาวุธคือปัญญา.

มารก็คือปัญหาของมนุษย์นั่นเอง คือสิ่งที่ทำลายความดี ความงามของมนุษย์, หรือทำลายโลกไปเลยก็ได้ ต้องรับมือด้วยอาวุธ คือปัญญา. ปัญญาในที่นี้ก็คือปัญญาที่ถูกต้องอย่างที่เราเรียกว่า สัมมาทิฏฐินั่นแหละ, ปัญญาซึ่งงอนนั้นมีคำอีกคำหนึ่งเรียกว่า เจโก เป็นพวก cunning เป็นพวกอะไรต่าง ๆ นี้ บาสิก็มีเรียก เรียกว่าเจโก ไม่เรียกว่าปัญญา. แต่บางทีก็ใช้คำ ๒ คำนี้สับสนปนเปกันไป เมื่อพูดว่าปัญญา ก็ต้องปัญญาที่บริสุทธิ์ แล้วปัญญาที่ถูกต้อง ก็เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ นั่นเอง.

ที่นี้ที่เราพูดกันมาแล้ว เกี่ยวกับธรรมะ ๔ ความหมายนั้นว่า จะต้องทำหน้าที่ ให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ. ต้องรู้เรื่องธรรมชาติ, เรื่องกฎของธรรมชาติ, เรื่องหน้าที่ที่ต้องทำตามกฎของธรรมชาติ; นั่นแหละคือสัมมาทิฏฐิ. รู้หน้าที่เสียให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ, แล้วก็ทำสำเร็จด้วย เพราะอำนาจของสัมมาทิฏฐินั่นเอง.

นี่เป็นอันสรุปความได้ว่า ปัญหาต่าง ๆ อุปสรรคต่าง ๆ ความทุกข์ยากทั้งหลายนี้ มันจะกำจัดออกไปได้ ด้วยอำนาจของสิ่งที่เรียกว่าสัมมาทิฏฐิซึ่งถือเป็นหลักธรรมะสูงสุด

ในพระพุทธศาสนา มันแก้ปัญหารรรรมดาสามัญนี้ก็ได้, จะแก้ปัญหายิ่งสุด คือไปบรรลุนิพพานนี้ก็ได้ ด้วยสิ่งๆนี้.

นี่ถ้าเรา ได้ผลของการใช้ธรรมศาสตร์ ในลักษณะที่ว่า ตัดปัญหาต่างๆ ได้, เป็นอิสระจากความทุกข์ยากลำบากทั้งหลายชั้นหนึ่งแล้ว ทั้งปัญหาของบุคคล ปัญหาของสังคม ปัญหาส่วนของพระเจ้า ที่เรียกร้องจากมนุษย์. นี่ยังอยากจะพูดต่อไปถึง ความหลุดพ้นหรืออิสรภาพอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งควรจะทราบกันไว้เลยเอามากล่าวเสียด้วยในวันนี้ อิสรภาพเกี่ยวกับความคิดเห็น; *ความคิดเห็นของเราไม่เป็นอิสระ ความคิดเห็นนั้นจึงไม่ถูกต้อง.*

เดี๋ยวนี้คุณเรียนอะไร มันก็เป็นทาสของสิ่งที่คุณเรียนมา, ถ้ามันผิดก็ผิด มันไม่สมบูรณ์ ก็ไม่สมบูรณ์; หรือว่าเราชอบใจอะไร, ชอบความรู้ชนิดไหน, ชอบความเห็นชนิดไหน เราก็เป็นทาสของความรู้ความเห็นชนิดนั้น. อย่างนี้เรียกว่าไม่เป็นอิสระอย่างยิ่ง คือดวงวิญญานไม่เป็นอิสระอย่างยิ่ง ก็ต้องแก้ไขด้วยเหมือนกัน.

กาลามสูตร

(เครื่องป้องกันการเป็นทาสทางปัญญา)

พระพุทธเจ้าท่านก็ได้ตรัสหลักเกณฑ์อันนี้ไว้ สำหรับปลดเปลื้องดวงวิญญาณออกมาเสีย จากความไม่เป็นอิสระ. ก็เรียกกันว่า กาลามสูตร เป็นหลักที่กล่าวไว้ในกาลามสูตร ก็คือสูตรที่ตรัสแก่คนพวกหนึ่ง ที่มีชื่อว่า พวกกาลาม. นี่ไม่สำคัญหรอก สำคัญแต่ว่า ตรัสว่าอย่างไร ความคิดจึงจะเป็นอิสระ ไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของความผิด หรือว่าความงมงาย.

ปัญหานี้มันเกี่ยวกับความเชื่อ ที่จะปลงใจเชื่อลงไป หรือจะทำตาม หรือแม้แต่จะรับเอามายึดถือไว้เป็นหลักเกณฑ์ รวมความแล้ว มันก็อยู่ที่ ความถือหลักเกณฑ์อะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือความเชื่อ.

พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ เป็นหัวข้อ ๑๐ ข้อด้วยกัน แล้วก็แบ่งได้เป็นพวกๆ คือพวกที่เกี่ยวกับการได้ยินได้ฟัง นี่ก็มีอยู่ ๓ หัวข้อ, ที่เกี่ยวกับตำรา นี่มีอยู่ ๑ หัวข้อ, ที่เกี่ยวกับการคำนึงคำนวณนี้ มีอยู่ ๔ หัวข้อ, แล้วเกี่ยวกับบุคคลมีอยู่ ๒ หัวข้อ.

ที่เกี่ยวกับการได้ยินได้ฟัง ๓ หัวข้อ ข้อที่ ๑ ว่า มา

อนุสฺสเวน อย่าเชื่อเพราะได้ยินได้ฟังตามๆ กันมา, แม้การได้ยินได้ฟังตามๆ กันมา สอนตามๆ กันมานี้ ก็อย่าเพ่อถือเอาเป็นความถูกต้อง.

ข้อที่ ๒ ว่า มา ปรมฺปราย อย่าเชื่อหรือถือเอา เพราะเหตุว่ามันปฏิบัติตามๆ กันมา; ที่เรียกว่า tradition นั้นแหละสำคัญนัก มันอาจจะเป็นสิ่งเลวร้ายก็ได้ เพราะว่าทำตามๆ ปฏิบัติตามๆ กันมา.

ข้อที่ ๓ ว่า มา อิติกิริยา อย่าเชื่อหรือรับถือเอา เพราะเหตุว่ามันกำลังเล่าลืออยู่กระฉ่อนไป ในบ้านเมืองหรือในโลกเวลานี้. มันน่าประหลาดน่าอัศจรรย์ ที่ว่าสิ่งที่เล่าลือกระฉ่อนนี้ แดกตื่นตื่นตุมเหล่านี้นะก็เชื่อกันมาก ในกรุงเทพฯ ยิ่งกว่าบ้านนอกเสียอีก, บ้านนอกยังไม่เชื่อดีนตุมมากเหมือนในกรุงเทพฯ ก็มีคิดดูเถอะ.

นี่เกี่ยวกับการได้ยินได้ฟัง วางไว้ ๓ หัวข้อ ว่าอย่าเชื่อหรือรับเอามา เพราะว่าได้ยินได้ฟังตามๆ กันมา, หรือว่าเห็นว่าเป็นปฏิบัติสืบๆ กันมาอยู่, หรือว่ากำลังเล่าลือกันอยู่กระฉ่อน ไปคำนวณดูเอง ว่ามันอย่างไร.

ที่นี้พวกที่เกี่ยวข้องกับตำรา นี้ก็จัดไว้ ๑ หัวข้อ คือว่าอย่าเชื่อรับเอามา เพราะเหตุว่ามันมีอยู่ในปิฎก ปิฎกคือตำรา; เป็นบาลีว่า มา ปิฎกสมุปทานเนน อย่าเชื่อหรืออย่ารับเอาได้ เพราะว่า มันอ้างตำราได้ว่ามีอยู่ในตำราหรือในปิฎกอันนั้นนั้นๆ ต้องให้เชื่ออะไร เดี่ยวเราจะพูดกัน.

ที่นี้ที่เกี่ยวกับการคำนึงคำนวณ ก็มีอยู่ ๔ หัวข้อ มา ตกทุกเหตุ อย่าเชื่อ เพราะเหตุผลตามวิธีของตรรกของตรรกะของ logic แม้มันจะมีเหตุผลทาง logic สมตาม logic ก็อย่าเพ่อ อย่าเพ่อเชื่อ มันมีทางผิดได้.

อีกอันก็ว่า มา นยเหตุ อย่าเชื่อเพราะมีเหตุผลโดยนยะ นี่คือทางปรัชญา. ก่อนนี้ก็แปลกันอย่างน่าสงสาร ว่าเดาบ้าง คาดคะเนบ้าง อะไรบ้าง; คำนี้ที่ใช้อยู่ในประเทศอินเดีย เล็งถึงวิธีของปรัชญา. แม้ถูกต้องตามวิธีของปรัชญา, มีเหตุผลทางปรัชญา ก็อย่าเพ่อเชื่อ มันมีส่วนจะผิดได้.

แล้วก็ มา อากาการปริวิตกเกน อย่าเชื่อด้วยการตรึกตามอาการ ความหมายก็คือ สามัญสำนึก commonsense อะไรนี่. อย่าเชื่อด้วยเหตุว่า มันคิดไปได้ตามอาการ, หรือตาม

ลักษณะนั้นๆ ที่เป็นอยู่ ก็ไม่เชื่อด้วยพวกตริกตามอาการ คือ commonsense.

แล้วก็ มา ทิฏฐินิขุณณกฺขนฺติยา อย่าเชื่อ เพราะว่าคำพูดนี้มันทนได้ต่อการเพ่งพิสูจน์ ด้วยความเห็นของเรา. อันนี้สำคัญมากนะ เราก็มีความคิดเห็นอยู่อย่างหนึ่ง, แล้วสิ่งที่เขาจะให้เชื่อ เขาบอกเขาสอนอะไรก็ตาม มันทนได้ต่อการเพ่งพิสูจน์ด้วยความเห็นของเรา; แม้อย่างนี้ก็ว่าอย่าเพ้อเชื่อ เพราะความเห็นของเรามันอาจจะผิดได้. นี่ ๔ อย่างสำหรับการคำนวณ อย่าเพ้อเชื่อ.

ที่เกี่ยวกับบุคคล ก็มีอยู่ ๒ หัวข้อ อย่าเชื่อ เพราะว่าบุคคลนี้มันมีอะไรน่าเชื่อ เรียกว่า มา ภพฺพรูปตาย อย่าเชื่อ เพราะว่าบุคคลนี้มันมีอะไรๆ มันน่าเชื่อ.

แล้วก็ มา สมณฺโน ครุติ อย่าเชื่อ เพราะว่าสมณะนี้เป็นครูของเรา. นี่ฟังแล้วก็น่าตกใจ พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่าอย่าเชื่อ เพราะว่าสมณะนี้เป็นครูของเรา, อย่างพระองค์ก็เป็นสมณะ แล้วก็เป็นครุสอนคนอื่นอยู่ แล้วอย่าเชื่อคำพูดของบุคคลนั้นด้วยเหตุผลแต่เพียงว่า สมณะนี้เป็นครูของเรา ก็เป็นอันว่าหมดเลย.

นี่ก็เรียกว่า หลักกาลามสูตรนี้มันรุนแรงมาก ถ้าเข้าใจผิดแล้วก็อาจจะทำความเสียหายได้ ฉะนั้นต้องเข้าใจให้ถูก. ที่เป็นปัญหาอยู่ ก็ว่าอย่าเชื่อเพราะมันทนต่อความคิดเห็นของเรา ก็เพราะความเห็นของเรา มันอาจจะผิดได้.

ที่นี่ยาเชื่อเพราะคนนี้นับน่าเชื่อ เราอาจจะโง่ไปเห็นว่า มันน่าเชื่อก็ได้, แล้วคนน่าเชื่อก็พูดผิดอยู่บ่อยๆ ก็มี.

แต่อันสุดท้าย ที่ว่าอย่าเชื่อ เพราะว่าสมณะนี้เป็นครูของเรา; นี่จะเป็นปัญหาเรื่องการปฏิบัติ เพราะเราก็เชื่อครูบาอาจารย์กันอยู่อย่างเต็มที่. ในทางพุทธศาสนามุ่งหมายจะให้คนนั้นเชื่อตัวเอง, แม้สมณะนี้เป็นครูของเรา กล่าวอะไรออกมา ก็ฟังเท่านั้นแหละ แล้วมาใคร่ครวญดู, กระทั่งว่าลองทดสอบดู จนมันเกิดความเห็นแจ้งโดยประจักษ์ ว่ามันเป็นอย่างนั้นจริง จึงจะเชื่อ.

จะยกตัวอย่างง่ายๆ เช่นว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า *ความโลภเป็นของร้อน, ความโกรธเป็นของร้อน, ความหลงเป็นของร้อน*. ท่านไม่ต้องการให้เราเชื่อ; แต่ท่านบอกให้ได้ยิน แล้วเราก็ไม่ต้องเชื่อ เพราะเหตุที่ว่าท่านตรัสออกมา แต่เราอาจจะฟัง

ผิดก็ได้ คำเหล่านั้นอาจจะฟังผิดก็ได้ แล้วเราก็งมายเชื่อไป.

ฉะนั้นเราต้องรู้จักไอ้ความโลภ นี่เราก็กะโลภ. แล้วเราโลภขึ้นมาแล้ว มันเป็นอย่างไร มันร้อนหรือมันเย็น? ก็เลยเชื่อสิ่งที่ได้ผ่านไปแล้วจริงๆ ประจักษ์แก่ใจจริงๆ ไม่ใช่ต้องใช้เหตุผล. เอ้า พอโลภขึ้นมา มันก็ร้อนจริง อย่างนี้จะเรียกว่าเชื่อใคร เชื่อตัวเองหรือเชื่อพระพุทธเจ้า? มันมีลักษณะเป็นเชื่อความรู้แจ้งของตัวเอง; ในที่สุดถ้าเราพูดออกไปก็ต้องพูดเหมือนพระพุทธเจ้า. หรือท่านว่าโทะสะเป็นของร้อน. ก็ไปดูซิเวลาที่เรากะโรธขึ้นมา มันร้อนหรือมันเย็น? แล้วมีความโง่ความหลงเป็นของร้อน มันก็เห็นชัด; อย่างนี้เรียกว่า เชื่อปัญญาที่เห็นแจ้งตามที่เป็นจริงของตัวเอง.

ถ้าว่ามันเป็นเรื่องที่ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาก่อน จะทำอย่างไร? จะไม่รับฟังเสียเลย ก็ไม่ถูก เพราะท่านไม่ได้ห้ามว่าอย่ารับฟัง; รับฟังก็ได้ แต่อย่าเชื่อหรือถือปฏิบัติตามทันที ที่มันไม่ได้มองเห็นชัด ด้วยปัญญาตามที่เป็นจริง เหมือนกับที่ว่าเราได้ชิมมาแล้ว ได้ผ่านมาแล้วอย่างนั้น.

ตรงนี้จะต้องคิดถึง ความเชื่อหรือความจงใจเชื่อ หรือ

ความเข้าใจอะไรนี้. มันมีอยู่เป็น ๓ ระดับเป็นอย่างน้อย คือ ความรู้ที่เราเรียนมา นี่มันก็เป็นเครื่องมือที่ทำให้เชื่ออะไรลงไป. แล้วเหตุผลที่เรารู้จักใช้ คือมันมีเหตุผล และการใช้เหตุผล, เมื่อมันใช้เหตุผลไปแล้ว มันก็คิดว่าถูก; อย่างนี้มันอยู่ในอำนาจของเหตุผล ไม่ทางตรรกก็ทางปรัชญา. การใช้เหตุผลที่สำคัญ ก็คือทาง logic อย่างหนึ่ง, ทาง philosophy อย่างหนึ่ง; นี่ก็ยังไม่เอา. ต้องเป็นเรื่องที่ว่า มันแจ่มแจ้งประจักษ์ชัดอยู่เหนือเหตุผลไปเสียอีก.

เช่นว่า ความโลภเป็นของร้อน, ความโกรธเป็นของร้อน, ความโง่งเป็นของร้อนนี้ มันไม่ต้องอาศัยความรู้ที่ผู้อื่นบอก แล้วมันไม่ต้องใช้เหตุผล คิดคำนวณด้วยการใช้เหตุผล. ถ้าใช้เหตุผลมันผิดได้ ในเมื่อเหตุผลหรือข้อมูลของเหตุผลมันผิด มันผิดได้; ฉะนั้นอย่าตื่นตูมไปตามคนบางคนที่พูดว่า นี้อยู่ในอำนาจของเหตุผล มันยังผิดได้.

พระพุทธเจ้าท่านไปไกลกว่านั้น ไม่อยู่ใต้อำนาจของเหตุผล เว้นไว้แต่มันจะรู้ประจักษ์ด้วยความรู้สึกลึกในใจ จึงเรียกว่า ความเห็นแจ้งด้วยปัญญาตามที่เป็นอย่างจริง อยู่เหนือเหตุผล เหนือ

การใช้เหตุผล; นี่เอา. ก็เป็นพวกที่ได้เคยผ่านมาแล้ว พวกเจนจัด, พวก experience ต่างๆ เหล่านี้, แล้วเป็นเรื่องทางจิตทางวิญญาณด้วย.

จะยกตัวอย่างง่ายๆที่สุด ที่จะเข้าใจได้ง่ายที่สุด เช่นบอกว่าเกลือมันเค็มอย่างนี้. คุณเชื่อด้วยเหตุอะไร, คุณจะเชื่อด้วยเหตุอะไร ว่าเกลือมันเค็ม? เชื่อในความรู้ที่เขียนไว้เป็นตัวหนังสือ หรือคำบอกเล่าว่าเกลือเค็ม อย่างนั้นก็ไม่ใช่, จะใช้เหตุผลว่าเกลือมันเค็ม ไปพิสูจน์ใช้เหตุผล มันก็ไม่จำเป็น เพราะมันเคยเคี้ยวเกลือมาแล้วทั้งนั้น แล้วมันก็เค็ม; ก็เรียกว่าใช้ความรู้สึกโดยแท้จริง โดยประจักษ์แก่ใจจริง ไม่ต้องใช้เหตุผล ไม่ต้องใช้ความรู้. นี่เรื่องอื่นๆ ก็เหมือนกัน ที่มันไถลออกไป ไถลออกไป มันจะลำบาก; ที่ต้องให้รับฟังไว้ก่อน อย่าเพิ่งเชื่อแล้วก็ตามทำอย่างนี้ มาย่อย มาทำอย่างนี้ จนกว่ามันจะเข้าใจ.

ท่านก็บอกว่า นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่งอย่างนี้ ก็ไม่ต้องเชื่อ, จะได้ฟังจากบุคคลเช่นพระพุทธเจ้า หรือว่าจะใช้เหตุผลเอาเอง ว่ามันคงจะเป็นสุขอย่างยิ่ง นี่เราไม่ต้อง. มันต้องเข้าใจพอให้รู้ว่า นิพพานนั้นคืออะไร? ทำอย่างไรเรียกว่านิพพาน?

ก็มาในข้อที่ว่า เมื่อไรเราไม่มีกิเลสครบถ้วน เพราะนิพพานมันคือความหมดกิเลสนะ. นี่เราก็มาคำนวณได้จากเมื่อเราไม่มีความโลภ, ไม่มีความโกรธ, ไม่มีความหลง มันเป็นสุขหรือเปล่าเล่า? เพราะว่าคนทุกคนแหละ ไม่ว่าใคร เวลาที่มันว่างจากความโลภ ความโกรธ ความหลง มันก็มีเหมือนกัน เวลานั้นแหละมันเป็นสุขอย่างยิ่ง; ก็เชื่อความรู้สึกอย่างนี้ เพราะเราเคยโลภ เคยโกรธ เคยหลงมาแล้ว. มันก็เช่นเดียวกับว่า ไฟไหม้เรา มันเย็นสบายอย่างยิ่ง เพราะมันเคยถูกไฟไหม้ แล้วมันร้อน มันไม่สบาย; ถ้าพูดว่าไม่ถูกไฟไหม้มันสบายอย่างยิ่ง มันก็เชื่อตัวเองได้ทันที.

นี่คำว่าไม่เชื่อ คือไม่รับเอาด้วยเหตุว่า สมณะนี้เป็นครูของเรา ก็คือให้เชื่อความรู้สึกของตัวเอง. ถ้าไปเชื่อตามผู้อื่น นั้นมันมีประโยชน์น้อย หรือมันใช้ไม่ได้ ในเรื่องของการบรรลุมรรค ผล นิพพาน และมันอาจจะใช้ไม่ได้ แม้ในกรณีอย่างชาวบ้านโลกๆ ทั่วไปนี้ ถ้าไปเชื่อคนอื่นเลย มันทำผิดได้. มันต้องเชื่อตัวเองที่ได้ทำจนเข้าใจ แล้วเห็นแจ้ง, แล้วก็แน่ใจถึงขนาดอย่างที่ว่านี้ เช่นว่า เกลือมันเค็มอย่างนี้ มันก็เชื่อได้โดยเชื่อตัวเอง, หรือความไม่เจ็บไม่ไข้เป็นความสุขที่สุด อย่างนี้

มันก็ไม่ต้องเชื่อใคร มันเชื่อตัวเอง เพราะมันเคยเจ็บเคยไข้. ฉะนั้นความที่ไม่ป่วยด้วยโรคกิเลส ก็คือเป็นสุขที่สุด เป็นพระนิพพาน; แม้ว่าจะยังไม่ได้บรรลุนิพพานเดี๋ยวนี้ มันก็เชื่อได้ว่านิพพานนี้เป็นสุขอย่างยิ่ง.

นี่คุณก็ทบทวนดูซิ ว่าทั้งหมดนี้ มันให้ความเป็นอิสระในความคิดความเชื่อที่มากน้อย ถ้าเรารู้จักใช้ธรรมศาสตร์อันนี้ ที่เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ ตามหลักของกาลามสูตร. นี่เราจะเห็นได้ทันที ว่ามันให้อิสระภาพอย่างสูงสุด คือหลุดพ้นไปจากความถูกผูกพันไว้ ด้วยความโง่ความหลงทุกชนิด; ฉะนั้นต้องถือเป็นอานิสงส์หรือประโยชน์ของธรรมศาสตร์อย่างหนึ่งด้วยเหมือนกัน.

วิมุตติหลุดพ้นได้ด้วยธรรมศาสตร์

นี่เราก็จะสรุปใจความว่า ประโยชน์หรืออานิสงส์ของการใช้ธรรมศาสตร์นั้น ก็คือ การทำให้มันหมดปัญหา. สิ่งที่เราเรียกว่าปัญหานี้ มันก็มีความหมายกว้างอยู่แล้ว, นี่ถ้าปัญหายังมีอยู่ก็เรียกว่ายังไม่รอด หรือยังไม่หลุดพ้น. ฉะนั้นปัญหาที่เป็นทางวัตถุ ความยากลำบากทางวัตถุ ก็ต้องหมดไป, ทางจิตก็ต้องหมดไป, ทางวิญญาณคือทางสติปัญญานี้ ก็ต้องหมดไป.

โดยอาศัยหลักกาลามสูตร ๑๐ ประการนี้แล้ว ปัญหาทางดวงวิญญาณ ที่มันถูกผูกพันไว้ให้เชื่ออย่างงมงายนั้น มันก็หมดไป; จึงเรียกว่า หลุดพ้นได้ระดับหนึ่ง. การหลุดพ้นของดวงวิญญาณ คือของทิฏฐิ ความคิดความเห็น นี่มันรอดไปจากความผิดหรือความงมงาย ไปอยู่ในความถูกต้องได้ ก็เลยรวมเอาความหมายของคำๆเดียวว่า หลุดพ้นก็แล้วกัน รอดได้หรือหลุดพ้น.

นี่คือผลของการใช้ธรรมศาสตรา ทางกายก็ได้หลุดพ้น, ทางจิตก็ได้หลุดพ้น, ทางวิญญาณคือทิฏฐิความคิดความเห็นนี้ ก็ได้หลุดพ้น ก็เลยหมดปัญหา เป็นคนสบายที่สุด สบายที่สุดหรือมีความสุขที่สุด.

การใช้ธรรมศาสตราเป็นไปถึงที่สุด ก็ให้ผลถึงที่สุดอย่างนี้, แล้วก็มีลักษณะอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งจะเรียกได้ว่า มันมีความถูกต้อง หรือเป็นธรรม หรือประกอบไปด้วยธรรม ซึ่งเราจะได้พูดกันโดยละเอียดคราวหลัง อีกสักครั้งหนึ่ง.

เดี๋ยวนี้คนในโลก มันเป็นทาสอยู่ ๒ ฝ่าย คือฝ่ายหนึ่ง มันเป็นทาสวัตถุเนื้อหนังมากเกินไป ก็เรียกเป็นพวกวัตถุนิยม; แต่อีกฝ่ายหนึ่งมันตรงกันข้าม มันเกลียดวัตถุมากเกินไป มันก็

เป็นทาสของจิตนิยมอย่างบ้าๆบอๆไป ไม่พอดี. อย่างนี้มันสุดเหวี่ยงไปทางวัตถุ อย่างนั้นมันสุดเหวี่ยงไปทางจิตใจ, มันสุดโต่งไปทั้งนั้น เพราะมันไม่มีสัมมาทิฐิที่เพียงพอ.

ถ้ามีธรรมศาสตรา สัมมาทิฐิเพียงพอ มันจะทำให้อยู่ตรงกลาง ที่เรียกว่า สามารถประสานวัตถุและจิตใจนี้ ให้มันสัมพันธ์กันได้และพอดี. อย่างนี้ไม่เรียกว่าเป็นทาสวัตถุ และไม่
เป็นทาสจิตใจ แต่เอามาให้มันกลมกลืนกัน ใช้ประโยชน์ได้ดี ซึ่งเรียกว่าอยู่ตรงกลาง หรือมัชฌิมาปฏิปทา. ถ้ามีมัชฌิมาปฏิปทาก็คือสมดุล สมดุลก็คือไม่มีปัญหา, เราจึงสรุปเป็นคำสั้นๆว่า **วิมุติหลุดพ้น มันคือสมดุล และไม่มีปัญหา.** อาการอย่างนี้จะมาได้ด้วยอำนาจของการใช้ธรรมศาสตราที่ถูกต้อง คือมีธรรมะขึ้นมาได้ ด้วยการปฏิบัติธรรมที่สมควรแก่ธรรม ไม่ขาดไม่เกิน; นี่คือผลของการใช้ธรรมศาสตราโดยสรุป.

เราได้พูดเรื่องธรรมศาสตรากันมาในทุกแง่ทุกมุมแล้ว ตลอดถึงการใช้ วันนี้ก็พูดถึงผลสุดท้าย ที่จะสรุปความได้อย่างไร.

เวลาบรรยายสำหรับวันนี้ ก็หมดแล้ว ขอยุติการบรรยายไว้เพียงเท่านี้ก่อน.

รายนามผู้ร่วมบริจาคค่าพิมพ์

พระมหาธีรภัทร์ ธีรภทฺโท	๕๐๐.-
คุณปรีชา-คุณพันทิพา สุขพานิช	๕๐๐.-
ชมรมอนุรักษโมกขธรรม	๑,๐๐๐.-
(คุณเลื่อน ลาภานันต์, คุณผดุง ลาภานันต์)	
พ.ญ.เจียมจิต ณ นคร	๑,๐๐๐.-
พ.ญ.นิภา สุวรรณเวลา	๑,๐๐๐.-
คุณสุชาดา ศีลพิพัฒน์	๑,๐๑๐.-
คุณวีระ-คุณจุไร เลาหนุวัติ	๒,๐๐๐.-
คุณพัทตรา วิรัตติพงศ์ และครอบครัว	๒,๐๐๐.-
ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม	๕,๐๐๐.-
อุทิศส่วนกุศลให้บุพการี	

รายชื่อหนังสือ ชุดหมุนล้อ

อันดับ	เรื่อง	พิมพ์ครั้งที่	อันดับ	เรื่อง	พิมพ์ครั้งที่	อันดับ	เรื่อง	พิมพ์ครั้งที่
๑.	พระพุทธคุณค่าคุณ	๔	๓๖.	อติมมยคาประยูกต์	๒	๖๓.	พระคุณของแม่	๑
๒.	การศึกษาคืออะไร?	๑	๓๗.	อติมมยคาใจหยาอะไรได้บ้าง	๒	๖๔.	ประมวลรูปแบบแห่งสากล	๑
๓.	การทำงานคืออะไร?	๑	๓๘.	เด็กจะเป็นผู้สร้างโลกในอนาคต	๑		หาพบจริง	๑
๔.	ทรัพย์สินสมบัติคืออะไร?	๑	๓๙.	คู่มือยานาปานสติการนา	๑	๖๕.	การศกยู่ได้อานาจของ	๑
๕.	สิ่งที่ดีที่สุดในบ้านมนุษย์	๑		อย่างสมบูรณ์แบบ	๒		ระบบประสาท	๑
๖.	ปัญหาที่เกิดจากการศึกษา	๑	๔๐.	การใช้ยานาปานสติให้เป็น	๑	๖๖.	คับไม่เหลือ	๑
	ไม่สมบูรณ์แบบ	๒		ประโยชน์ในบ้านเรือน	๒	๖๗.	มนุษย์ท่ามกลางธรรมกับ	๑
๗.	ปาวณา และธรรมะในฐานะ	๑	๔๑.	นาช่วยจำสำหรับเรื่องอติมมยคา	๑		พระธรรมหรือพระเจ้า	๑
	สิ่งที่ต้องศึกษา	๑	๔๒.	อติมมยคา กับ สันติภาพ	๑	๖๘.	ปาณาการณธรรมะสำหรับชาวบ้าน	๑
๘.	ชาติในปัจจุสมบุภาพ	๑	๔๓.	พระรัตนตรัยที่ท่านทั้งหลาย	๑	๖๙.	ต้นกฏิกโก	๑
	ทางออกที่ ๑ ของโลกแห่งยุคปัจจุบัน	๒		ยังไม่มีจัก	๒	๗๐.	ชีวิตคือการลงทุนเพื่อผล	๑
๑๐.	การบวชคืออะไร?	๑	๔๔.	การพัฒนาจิตโดยพระโค	๑		อันสูงสุด	๑
๑๑.	กาลนาคืออะไร?	๑		ลักษณะจัดเป็นอติมมยโม	๑	๗๑.	ธรรมศาสตร์ในขั้นที่	๑
๑๒.	ตัวคนคืออะไร?	๑	๔๕.	ปฏิกิริยาแห่งอติมมยคา	๑		จะสมารถช่วยโลกได้	๑
๑๓.	ยานาปานสติการนา	๑	๔๖.	สหายธรรมของอติมมยคา	๑	๗๒.	ความเวกเป็นสุข	๑
๑๔.	ธรรมะในฐานะสิ่งที่ต้องศึกษา	๑		และอติมมยคาแก้ปัญหา	๑		ความไม่มั่นคงเป็นสุข	๑
	ทั้งชนิดมีตัวคนและไม่มีตัวคน	๑		ของมนุษย์ยุคปรมาณู	๑	๗๓.	ธรรมศาสตร์ในการฝึกฝน	๑
๑๕.	คุณพระไม่ตาย	๑	๔๗.	พระพุทเจ้าที่ท่านยังไม่รู้จัก	๑		มารอันดับแรก	๑
๑๖.	คุณพระไม่ตายและเกิดมากเท่าไร?	๑		และอุดมคติของความเป็นมนุษย์	๑	๗๔.	พุทธศาสตร์ไม่ได้สอนให้หยุด	๑
๑๗.	ความรัก	๑	๔๘.	การเห็นพระพุทเจ้าพระองค์	๑		หรือคิดเพียงแค่ว่าความดี และ	๑
๑๘.	เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า "พระเจ้า"	๑		จริง และพระพุทเจ้ามีอยู่ใน	๑		ศกยอคนมนุษย์จะไปถึงได้	๑
๑๙.	ครุคือผู้ทำหน้าที่สร้างโลก	๑		ทุกหนทุกแห่ง	๑		คือความเป็นพระอรหันต์	๑
๒๐.	การก้าวร้าวตามแบบโบราณ	๑	๔๙.	ชีวิตที่ไม่เสียชาติเกิด	๑	๗๕.	เริ่มมาปฏิวัติช่วยโลกได้อย่างไร	๑
๒๑.	ประมวลปรมัตถธรรมที่คน	๑	๕๐.	หลักเกณฑ์ที่จะช่วยโลก	๑	๗๖.	การถ่ายทอดฐานแห่งอติมมยคา	๑
	ธรรมคาวรรค	๑		ให้รอดอยู่ได้	๑	๗๗.	พระพุทเจ้าพระองค์จริง คือ	๑
๒๒.	โลกอื่น	๑	๕๑.	เลิกอายุแล้วมาอยู่กับอติมมยคา	๑		พระธรรม - เห็นปัจจุสมบุภาพ	๑
๒๓.	ความเกิดแห่งทุกซ์ และ	๑	๕๒.	ความไม่เห็นแก่ตัวและ	๑		คือ เห็นพระพุทเจ้า	๑
	ความไม่เกิดแห่งทุกซ์	๑		ความสุขสภาวะดับ	๑	๗๘.	มาร	๑
๒๔.	นิรันดร์	๑	๕๓.	อาวัณภกการของการเลิกอายุ	๑	๗๙.	ธรรมศาสตร์ในการปิดอบาย	๑
๒๕.	วันครุ	๑	๕๔.	พระรัตนตรัยนั้นแหละคือ	๑	๘๐.	ธรรมศาสตร์ในการเปิดสวรรค์	๑
๒๖.	แผ่นดินทองคือถรณ์ด้วย	๑		ตัวพุทธศาสนา	๑	๘๑.	ศิลปะแห่งการใช้ชีวิตจาก	๑
	แผ่นดินธรรม	๑	๕๕.	ชีวิตที่มีพื้นฐาน และสิ่งที่	๑		หัวใจพระธรรม	๑
๒๗.	เมื่อพอใจในหน้าที่ ที่กำลัง	๑	๕๖.	เป็นพื้นฐานของชีวิต	๑	๘๒.	อริยสัง	๑
	กระทำ ก็มีสวรรค์ อยู่ ณ	๑		อริยสังและอติมมยคาตก	๑	๘๓.	ความทุกข์	๑
	ที่นั่นเอง เมื่อไม่รู้จักตัวเอง	๑		และอติมมยคาที่ธรรมจักร	๑	๘๔.	ธรรมศาสตร์เมื่อมีการปฏิบัติ	๑
	ก็ไม่ว่าคุณความดีที่ท่านทำไว้	๑	๕๗.	อติมมยคาเท่าที่ควรจะรู้จัก	๑	๘๕.	การปฏิบัติธรรมเพื่อความก้าวหน้า	๑
๒๘.	ความเป็นพระอรหันต์	๑		กันไว้บ้าง และอติมมยคา	๑	๘๖.	การบวชเพื่อเลิกการใช้ธรรมศาสตร์	๑
๒๙.	ธรรมะคือครองโลก	๑		ช่วยได้ในทุกกรณี	๑	๘๗.	สมเด็จพระบรมศาสดาพระอชฌนา	๑
๓๐.	ศกของชีวิต กับ เสน่ห์ของศก	๑	๕๘.	เรื่องที่ต้องรู้ หรือควรรู้	๑		ผู้เป็นอภิศาสตร์ผู้ประเสริฐ	๑
๓๑.	การละทิ้งชีวิตเป็นสิ่งที่ต้องรู้จัก	๑	๕๙.	อีกปัจจัยสำคัญในฐานะหัวใจ	๑		แห่งประเทศไทย	๑
๓๒.	ถึงแม้ที่จะต้องรู้จักนั่นคือ	๑		แห่งพระพุทธศาสนา	๑	๘๘.	หัวใจธรรมศาสตร์ ในพระพุทธศาสนา	๑
	ความทุกข์	๑	๖๐.	อติมมยคา	๑	๘๙.	ลักษณะแห่งอติมมยคา	๑
๓๓.	การละความเห็นแก่ตัวคือพระอรหันต์	๑	๖๑.	การเลิกอายุพระศาสนา	๑	๙๐.	สรุปผลของการใช้ธรรมศาสตร์	๑
๓๔.	ชีวิต คือขั้นสุดท้ายที่มีชีวิต	๑	๖๒.	ศกของอติมมยคา	๑			๑
๓๕.	อติมมยคาตก	๑		คือ นิพพาน	๑			๑

สรุปผลของการใช้ธรรมศาสตร์

- ผลของการใช้ธรรมศาสตร์ คือการตัดปัญหาได้ในทุกแง่ทุกมุม.
- สิ่งที่เราเรียกว่าปัญหา แบ่งออกได้เป็น ๓ พวก : ปัญหาส่วนบุคคล, ปัญหาส่วนสังคม และปัญหาส่วนของพระเจ้า.
- ปัญหาส่วนบุคคล ก็มีปัญหาทางกาย ปัญหาทางจิต และปัญหาทางวิญญาณ.
- ปัญหาส่วนสังคม ขึ้นอยู่กับบุคคลในสังคม ถ้าบุคคลขาดธรรมะแล้ว สังคมก็พินาศ.
- ปัญหาส่วนของพระเจ้า ซึ่งสำคัญมาก ขนาดที่ว่า ถ้าทำผิดแล้ว มนุษย์จะไม่เป็นมนุษย์ คือมีจิตใจทรมาน เพราะมนุษย์แปลว่าใจสูง.
- ปัญหาทุกชนิดจะหมดไป เมื่อรู้จักใช้ธรรมศาสตร์ ที่ชื่อว่า *สัมมาทิฏฐิ*.
- แต่ยังมีอีกเรื่องหนึ่งที่ควรระวัง คือ อิสราภาพที่เกี่ยวกับความคิดเห็น.
- พระพุทธเจ้าได้ตรัส *กาลามสูตร* ซึ่งมีอยู่ ๑๐ หัวข้อไว้ เพื่อไม่ให้คนตกไปเป็นทาสทางปัญญาของผู้ใด.
- มา อนุสสเวน : อย่าเชื่อ เพราะได้ยินได้ฟังตาม ๆ กันมา.
- มา ปรมปราย : อย่าเชื่อหรือถือเอา เพราะเหตุว่ามันปฏิบัติตาม ๆ กันมา.
- มา อติกราย : อย่าเชื่อหรือรับถือเอา เพราะเหตุว่ามันกำลังเล่าลืออยู่กระฉ่อน.
- มา ปิฎกคสมุปทานน : อย่าเชื่อหรือรับเอามา เพราะว่ามันอ้างตำราได้.
- มา ตกฺกเหตุ : อย่าเชื่อ เพราะเหตุผลตามวิธีของตรรก.
- มา นยเหตุ : อย่าเชื่อ เพราะเหตุผลตามวิธีของปรัชญา.
- มา อาการปริวิตกเกณ : อย่าเชื่อด้วยการตรึกตามอาการ.
- มา ทิฏฺฐินิฆณณกฺขนฺติยา : อย่าเชื่อ เพราะว่าการพิสูจน์มันทนต่อการเพ่งพิสูจนด้วยความเห็นของเรา.
- มา ภพพฺรปตย : อย่าเชื่อ เพราะว่ามันมีอะไรน่าเชื่อ.
- มา สมฺโณ โน ครุติ : อย่าเชื่อ เพราะว่ามันเป็นครูของเรา.
- พระพุทธเจ้าท่านให้เชื่อ ปัญญาที่เห็นแจ้งตามที่เป็นจริง ของตัวเอง.